

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Гарант освітньої програми
Ольга Ольга ВАСИЛЕНКО
“ *31* *08* 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ І АУДИТ»

Освітній рівень: другий (магістерський)
Галузь знань: 10 «Природничі науки»
Спеціальність: 101 «Екологія»
Освітня програма: «Екологія»
Факультет: плодоовочівництва, екології та захисту рослин

Умань – 2023 р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» для здобувачів вищої освіти спеціальності 101 «Екологія» освітньої програми «Екологія». Умань: Уманський НУС, 2023. 13 с.

Розробник: **Пітель Н.Я.**, доцент кафедри менеджменту, к.е.н., доцент

Ніна ПІТЕЛЬ

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри менеджменту

Протокол від “ 30 ” серпня 2023 року № 1

Завідувач кафедри

Інна НОВАК

“ 30 ” серпня 2023 року

Схвалено науково-методичною комісією факультету плодощовківництва, екології та захисту рослин

Протокол від “ 31 ” 08 2023 року № 1

Голова Андрій ТЕРНАВСЬКИЙ

“ 31 ” 08 2023 року

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень, назва освітньої програми	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – <u>3,5 / 3,5</u> (для заочної форми)	Галузь знань: <u>10 «Природничі науки»</u>	Обов'язкова навчальна дисципліна	
Модулів – <u>1</u>	Спеціальність: <u>101 «Екологія»</u> Освітній рівень: <u>другий (магістерський)</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – <u>2</u>		<u>1-й</u>	<u>1-й</u>
Загальна кількість годин – <u>105 / 105</u> (для заочної форми)		Семестр	
	<u>1-й</u>	<u>1-й</u>	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,7 самостійної роботи студента – 4,3	Освітня програма <u>«Екологія»</u>	Лекції	
		<u>16 год.</u>	<u>8 год.</u>
		Лабораторні	
		<u>24 год.</u>	
		Практичні	
			<u>4 год.</u>
		Самостійна робота	
<u>65 год.</u>	<u>93 год.</u>		
Вид контролю: <i>екзамен</i>			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 62 %

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» є формування у здобувачів вищої освіти системи знань у сфері екологічного управління, поглиблення розуміння ними системних теоретичних знань і набуття практичних навичок з екологічного менеджменту як механізму гармонізації співіснування суспільства і природи в контексті розвитку глобальних тенденцій екологізації життєдіяльності людства, пошуку здобувачами інструментів і практичних дій на шляху до економічно й екологічно збалансованого господарювання.

Завданнями вивчення курсу «Екологічний менеджмент і аудит» є теоретична і практична підготовка здобувачів для вирішення конкретних

завдань із формування системи екологічного менеджменту на підприємстві на основі оволодіння новітніми досягненнями у сфері екології, провідним вітчизняним та зарубіжним досвідом раціонального природокористування, ресурсозбереження, екологічного менеджменту, екологічного аудиту, знаннями регіональної, національної і міжнародної екологічної політики. Серед завдань вивчення курсу визначальними є такі:

- вивчення концепції, цілей, функцій екологічного управління;
- формування системного уявлення про взаємозалежність і взаємозв'язок економіки і екології;
- оцінку сучасного екологічного стану України, її регіонів і галузей, аналіз причин виникнення еколого-економічної кризи, шляхів виходу з неї;
- ознайомлення з природоохоронним законодавством України, міжнародними конвенціями та угодами;
- формування практичних екологічних знань у галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, уміння самостійно аналізувати і моделювати екологічні ситуації з орієнтацією на управління ними;
- визначення напрямів, шляхів і методів оптимізації взаємовідносин підприємств і організацій із природою, підвищення ефективності природокористування та охорони довкілля України;
- засвоєння основ екологічного менеджменту, аудиту і маркетингу, гармонійного розвитку суспільства;
- вивчення специфіки функціонування екологічних служб.

Місце дисципліни в структурно-логічній схемі підготовки фахівців.

Вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» базується на знаннях, отриманих під час засвоєння таких дисциплін як «Безпека життєдіяльності», «Загальна екологія», «Екологічна безпека», «Моніторинг навколишнього середовища», «Екологічне право», «Екологічна експертиза», «Організація управління в екологічній діяльності».

Ця дисципліна вивчається паралельно з дисциплінами «Глобальні проблеми сучасності», «Системний аналіз якості навколишнього середовища», «Управління та поводження з відходами в галузі», «Комплексне управління територією», «Екологічно безпечне землекористування», а також є однією з базових при вивченні дисциплін «Стратегія сталого розвитку», «Екологічні інспектування, стандартизація та сертифікація», «Методологія та організація наукових досліджень в галузі».

Компетентності курсу «Екологічний менеджмент і аудит»:

інтегральна компетентність — здобути глибокі теоретичні знання та набути практичні навички з екологічного менеджменту і аудиту з метою формування здатності розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування при здійсненні професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

загальні компетентності:

- здатність приймати обґрунтовані рішення;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

спеціальні (фахові) компетентності:

- здатність управляти стратегічним розвитком команди в процесі здійснення професійної діяльності у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування;
- здатність оцінювати рівень негативного впливу природних та антропогенних факторів екологічної небезпеки на довкілля та людину.

Програмні результати навчання курсу «Екологічний менеджмент і аудит»:

- демонструвати здатність до організації колективної діяльності та реалізації комплексних природоохоронних проектів з урахуванням наявних ресурсів та часових обмежень;
- уміти доносити зрозуміло і недвозначно професійні знання, власні обґрунтування і висновки до фахівців і широкого загалу;
- знати принципи управління персоналом та ресурсами, основні підходи до прийняття рішень в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог;
- оцінювати екологічні ризики за умов недостатньої інформації та суперечливих вимог.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ І АУДИТУ

ТЕМА 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Система менеджменту підприємства
Екологічний менеджмент. Принципи екологічного менеджменту
Система екологічного менеджменту. Етапи її впровадження
Доцільність створення СЕМ

ТЕМА 2. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Міжнародний підхід до екологічного менеджменту.
Історичні аспекти розвитку понять ISO та EMAS.
Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.

ТЕМА 3. ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ПРАКТИКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Роль і значення екоменеджменту для вітчизняних підприємств.
Рівні екологічного менеджменту
Практика діяльності підприємств в області екоменеджменту

Інтегрована система менеджменту підприємства
 Мотивація діяльності підприємств в області екоменеджменту
 Принципи управління персоналом та ресурсами у системі екоменеджменту, основні підходи до прийняття рішень у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування в умовах обмеженої інформації та суперечливих вимог вітчизняного й іноземного законодавства
 Вітчизняний досвід успішної системи екологічного менеджменту
 Переваги впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах

ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту
 Екологічний менеджмент як ключова домінанта сталого розвитку
 Концепція запровадження екологічного менеджменту та аудиту в Україні

ТЕМА 5. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ

Основні поняття екологічного аудиту
 Основні завдання і типи екологічного аудиту
 Об'єкт, суб'єкт та сфера застосування екологічного аудиту
 Міжнародні аспекти екологічного аудиту

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ТЕМА 6. ЕКОЛОГІЧНА СЕРТИФІКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Методологія дослідження екологічної сертифікації та понятійний апарат
 Законодавчо-нормативні механізми забезпечення розвитку екологічної сертифікації
 Екологічна сертифікація в контексті вимог екологічної безпеки

TOPIC 7. ECOLOGICAL MARKETING, ENGINEERING AND LABELING IN THE SYSTEM OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

Features of ecological marketing
 Environmental engineering at the enterprise
 Environmental labeling as a type of environmental declaration

ТЕМА 8. ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Основні поняття екологічного страхування
 Об'єкт і суб'єкт екологічного страхування
 Порядок виплати страхового відшкодування
 Умови укладання угоди про екологічне страхування

Дослідження екологічних ризиків як ключовий елемент оцінки впливу підприємництва на довкілля. Аналіз і оцінка екологічних ризиків за умов недостатньої інформації та суперечливих вимог.

TOPIC 9. PROSPECTS OF ENVIRONMENTAL INSURANCE IN UKRAINE

World experience of introduction of environmental insurance

The existing legislative and regulatory framework of environmental insurance in Ukraine

The need to improve the legislative and regulatory framework

4. Орієнтовна структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекції	лабораторні	самостійна робота		лекції	практичні	самостійна робота
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ І АУДИТУ								
Тема 1. Науково-теоретичні засади екологічного менеджменту	10	2	4	4	10	2		8
Тема 2. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	12	2	2	8	12		2	10
Тема 3. Впровадження системи екологічного менеджменту в практику вітчизняних підприємств	16	2	4	10	16	2		14
Тема 4. Методологічні основи екологічного менеджменту	8	2	2	4	8			8
Тема 5. Теоретичні основи екологічного аудиту	10	2	2	6	10			10
Разом за змістовим модулем 1	56	10	14	32	56	4	2	50
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ								
Тема 6. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління підприємством	13	2	2	9	12	2		10
Topic 7. Environmental marketing, engineering and labeling in the environmental management system	16	2	4	10	14	2		12
Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	12	2	2	8	13		2	11
Topic 9. Prospects of environmental insurance in Ukraine	8		2	6	10			10

Разом за змістовим модулем 2	49	6	10	33	49	4	2	43
Всього годин	105	16	24	65	105	8	4	93

5. Теми лабораторних занять (для денної форми навчання)

Назва теми	Кількість годин
Тема 1. Науково-теоретичні засади екологічного менеджменту	4
Тема 2. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	8
Тема 3. Впровадження системи екологічного менеджменту в практику вітчизняних підприємств	10
Тема 4. Методологічні основи екологічного менеджменту	4
Тема 5. Теоретичні основи екологічного аудиту	6
Тема 6. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління підприємством	9
Topic 7. Environmental marketing, engineering and labeling in the environmental management system	10
Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	8
Topic 9. Prospects of environmental insurance in Ukraine	6
Всього	65

6. Теми практичних занять (заочна форма навчання)

Назва теми	Кількість годин
Формування системи екологічного менеджменту в Україні	2
Environmental marketing, engineering and labeling in the environmental management system	2
Всього	4

7. Самостійна робота

Назва теми	Кількість годин	
	для денної форми	для заочної форми
Тема 1. Науково-теоретичні засади екологічного менеджменту	6	8
Тема 2. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	10	10
Тема 3. Впровадження системи екологічного менеджменту в практику вітчизняних підприємств	12	14
Тема 4. Методологічні основи екологічного менеджменту	6	8
Тема 5. Теоретичні основи екологічного аудиту	6	10
Тема 6. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління підприємством	10	10
Тема 7. Екологічний маркетинг, інжиніринг та маркування в системі екологічного менеджменту	14	12

Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	8	11
Тема 9. Перспективи екологічного страхування в Україні	8	10
Всього	80	93

8. Методи навчання

Для вивчення курсу «Екологічний менеджмент і аудит» використовуються традиційні методи навчання. Вивчення дисципліни здійснюється шляхом проведення лекційних занять, під час практичних занять, науково-практичних семінарів, розгляду конкретних ситуацій (case method), шляхом самостійного опрацювання матеріалу, виконання індивідуальних завдань та використання наочних матеріалів.

Формами організації освітнього процесу під час вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» є навчальні заняття, самостійна робота, контрольні заходи.

Під час навчання і викладання використовуються студентоцентрикований, проблемно- і професійно-орієнтований, комунікативний, міждисциплінарний підходи, ініціативне самонавчання і **наступні методи**: лекції, які включають бесіди і презентації, лабораторні заняття, інтерактивні заняття (робота в малих групах, кейс-метод, мозковий штурм та ін.), індивідуальні заняття, консультації з викладачами, самонавчання на основі конспектів, посібників та іншої рекомендованої літератури, навчальних мультимедійних матеріалів, через електронне модульне середовище навчального процесу Moodle.

Завдяки оптимально обраним формам і методам навчання й викладання забезпечується досягнення заявлених у освітній програмі цілей та програмних результатів навчання. Викладання лекційного матеріалу з курсу поєднується з лабораторними заняттями та самостійною роботою студентів. Лекційні заняття носять інтерактивний науково-пізнавальний характер і забезпечують теоретичне підґрунтя курсу «Екологічний менеджмент і аудит», розкривають зміст основних понять та методів. Лабораторні заняття передбачають використання теоретичного матеріалу для обговорення дискусійних питань. Вони проводяться в малих групах: поширеними є кейс-метод, ситуаційні завдання, підготовка презентацій. Це дозволяє здобувачам освіти набути компетентностей доносити зрозуміло і недвозначно професійні знання, власні обґрунтування і висновки до фахівців і широкого загалу.

Навчально-методичне забезпечення і консультування самостійної роботи здійснюється через університетське модульне середовище освітнього процесу Moodle.

Індивідуальна робота студентів при вивченні курсу проводиться у таких формах: підготовка до занять, контрольних робіт, модульно-рейтингового контролю; вивчення тем або окремих питань, що виносяться для самостійної роботи; ознайомлення із законодавчими та нормативними актами України; підготовка індивідуального науково-дослідного завдання; підготовка до іспиту.

Підготовка індивідуального науково-дослідного завдання дозволяє набути і продемонструвати здобувачами освіти здатності до організації колективної діяльності, розробки й обґрунтування заходів та інструментів для реалізації комплексних природоохоронних проектів конкретними суб'єктами підприємницької діяльності з урахуванням наявних у них матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та часових обмежень.

9. Методи контролю

Для ефективної перевірки рівня засвоєння студентами знань, умінь та навичок з навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» використовують різні методи і форми контролю.

Найпоширенішими **методами контролю є**: опитування (усний і письмовий контроль), модульний контроль, тестовий контроль, практична перевірка презентацій наукових проектно-дослідних робіт, а також методи самоконтролю і самооцінки.

Система оцінювання знань, вмінь і навичок студентів передбачає виставлення оцінок за усіма формами проведення занять.

З курсу «Екологічний менеджмент і аудит» перевірка й оцінювання знань студентів проводиться в таких формах:

1. Оцінка роботи у ході лабораторних занять.
2. Оцінка виконаних індивідуальних науково-дослідних завдань.
3. Проміжний контроль.
4. Проведення підсумкового контролю засвоєння курсу.

Підсумкова оцінка з дисципліни складається з поточної оцінки, яку студент отримує під час лабораторних занять, оцінки за виконання індивідуальних науково-дослідних завдань, та оцінки за виконання завдань проміжного і підсумкового контролю. Розподіл основних балів, які отримують студенти за час вивчення курсу ілюструє табл.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота													
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ І АУДИТУ						ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ							
1. Науково-теоретичні засади екологічного менеджменту	2. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	3. Впровадження системи екологічного менеджменту в практику вітчизняних підприємств	4. Методологічні основи екологічного менеджменту	5. Теоретичні основи екологічного аудиту	Модульний контроль	6. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління підприємством	7. Екологічний маркетинг, інжиніринг та маркування в системі екологічного менеджменту	8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	9. Перспективи екологічного страхування в Україні	Модульний контроль	Самостійна робота	Підсумковий контроль	Сума
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	15	30	100

11. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		

64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

1. Пітель Н.Я. Методичні вказівки до проведення лабораторних занять з дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 101 «Екологія», освітньої програми «Екологія». Умань: УНУС. 2023. 20 с.

2. Пітель Н.Я. Методичні вказівки для самостійної роботи з дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 101 «Екологія», освітньої програми «Екологія». Умань: УНУС, 2023. 28 с.

3. Модульне середовище для навчання MOODLE. Доступ до ресурсу: <https://moodle.udau.edu.ua/course/view.php?id=1018>

13. Рекомендована література

Базова

1. Бобровський А. Екологічний менеджмент: підручник. Суми: «Університетська книга». 2015. 586 с.
2. Галушкіна Т.П., Грановська Л. М. Екологічний менеджмент та аудит: навчальний посібник. (в II частинах). Херсон, 2012. 421 с.
3. Гацька Л.П. Екологічний менеджмент: навч.-метод. комплекс для студ. маг. програми «Екологічне підприємництво» спец. «Економіка підприємства». 2017.
4. Грушка В.В. Екологічний менеджмент: конспект лекцій. Дніпропетровськ: ДНУ ім. О. Гончара. 2017. 256 с.
5. Мельник Л.М. Екологічне управління інноваційним розвитком підприємства: конспект лекцій з дисципліни для студентів спеціальності «Управління інноваційною діяльністю» усіх форм навчання. Тернопіль : ПП Паляниця В.А., 2015. 74 с.
6. Непочивайленко Н.О. Екологічний менеджмент: конспект лекцій. Дніпропетровськ: НГУ, 2012. 81с.
7. Пітель, Н. (2021). Концептуальні складові екологічного менеджменту аграрного виробництва. *Економіка та суспільство*, (29). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-52>
8. Пітель Н. Я., Новак І.М. Організація управління екологічно орієнтованим виробництвом. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. / Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань: УНУС. 2021. Вип. 99. Ч.2: Економіка. С. 291-302. DOI: [10.31395/2415-8240-2021-99-2-291-302](https://doi.org/10.31395/2415-8240-2021-99-2-291-302), С. 291-302.
9. Пітель Н.Я., Новак І.М. Сучасна парадигма управління екологічною діяльністю в аграрній сфері. *Економіка та суспільство*. 2021. №34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1003>.

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-38>

10. Пітель Н.Я. Проблематика екологічно орієнтованого управління аграрної сфери. *Society and science. Problems and prospects. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference*. January 25 – 28, 2022, London, England. 2022. Pp. 214-218. Available at : DOI: 10.46299/ISG.2022.I.III. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14732/1/SOCIETY-AND-SCIENCE.-PROBLEMS-AND-PROSPECTS.pdf>
11. Хом'як О.А., Гриневич Н.Є., Присяжнюк Н.М., Куновський Ю.В., Михальський О.Р. Екологічний менеджмент і аудит підприємств аграрного сектору: навчальний посібник, Біла Церква, 2018. 88 с.
12. Шерстюк Р.П., Малюта Л.Я., Мельник Л.М. Екологічне управління та безпека бізнесу: курс лекцій для студентів всіх форм навчання напрям підготовки 07 «Управління та адміністрування», спеціальність 073 «Менеджмент» спеціалізація «Управління інноваційною діяльністю». Тернопіль . 2017. 338 с.
13. Шлапак Н. С., Волошин В. С., Серкутан Т. В. Екологічний менеджмент : підручник, Маріуполь : ПДТУ, 2016. 205 с.

Допоміжна

1. Білявська Ю. В. Екологічний менеджмент підприємства. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 104-111.
2. Грінь Д.С., Бондар О. І. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково- методичний посібник. Херсон, 2015. 228 с.
3. ДСТУ ISO – 14001 – 97 «Система управління довкіллям. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення». К.: Держстандарт України, 1997.
4. ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.
5. ДСТУ ISO 14004-97. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
6. ДСТУ ISO 9001-2001. Системи управління якістю. Вимоги. Київ: Держстандарт України, 2001.
7. Дуднікова І.І. Становлення і розвиток екологічного менеджменту: теоретико- методологічний контекст *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. №. 58. С. 259-268.
8. Екоменеджмент. Новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/ru/ukraina_tag1119?utm_source=seosory33
9. Мельник Л. Екологічна економіка. Підручник. Суми: «Університетська книга». 2015. 346 с.
10. Переробка сміття в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/ru/pererabotka_musora_v_ukraine_i_es_kak_jekologicheskiju_katastr_ofu_perevesti_v_pribylnyj_biznes_n698786
11. Пітель Н. Я., Новак І.М. Екологізація аграрного виробництва України в умовах приєднання до європейського зеленого курсу. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. / Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань: УНУС. 2022. Вип. 100. Ч.2: Економіка. С. 262-275. DOI: [10.31395/2415-8240-2022-100-2-262-275](https://doi.org/10.31395/2415-8240-2022-100-2-262-275).
12. Пітель Н.Я. Система екологічного управління та її вплив на міжнародну конкурентоспроможність аграрного виробництва. *Менеджмент. XXI століття: проблеми і перспективи: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 21 жовтня 2021 р. / Уманський національний університет садівництва, факультет менеджменту. – Умань: ВПЦ «ВІЗАВІ», 2021. – С. 155-159.
13. Пітель Н.Я., Пітель Я.А. Екологічний менеджмент в системі управління аграрним виробництвом. *Менеджмент. XXI століття: проблеми і перспективи: збірник*

- матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 жовтня 2021 р. / Уманський національний університет садівництва, факультет менеджменту. – Умань: ВПЦ «ВІЗАВІ», 2021. – С. 93-97.
14. Ревіна М.О., Чайкіна А.О. Впровадження екологічного менеджменту на підприємствах машинобудівної галузі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 24. Ч. 3. С. 113–118.
  15. Ревіна М.О., Чайкіна А.О. Екологічне управління як джерело конкурентних переваг підприємства. Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції: *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (30-31 жовтня 2019 року)*. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2019. С. 164-165.
  16. Ревіна М.О., Чайкіна А.О. Екологічний менеджмент як основа сталого розвитку промислового підприємства. *Матеріали III Міжнародної науковопрактичної конференції «Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність»* (15 травня 2019 р.). Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2019. С. 187– 188.
  17. Сагайдак Ю.А. Екологічний менеджмент: нові можливості діяльності українських підприємств *Економіка. Управління. Інновації*. Випуск № 2 (14). 2015. С. 134-143.
  18. УНІАН: Переробка ресурсів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ecology.unian.ua/trash/1181589-pererobka-vtorsirovini-groshi-zi-smittyu.html>
  19. Цілі сталого розвитку: Україна [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-tazvity/un-in-ukraine-publications/>
  20. Acquah, Innocent Senyo Kwasi, Yaw Agyabeng-Mensah, and Ebenezer Afum. "Examining the link among green human resource management practices, green supply chain management practices and performance." *Benchmarking: An International Journal* (2023).
  21. Ahmed, Z., Ahmad, M., Rjoub, H., Kalugina, O. A., & Hussain, N. (2022). Economic growth, renewable energy consumption, and ecological footprint: Exploring the role of environmental regulations and democracy in sustainable development. *Sustainable Development*, 30(4), 595-605.
  22. Gong, J., Cao, E., Xie, Y., Xu, C., Li, H., & Yan, L. (2021). Integrating ecosystem services and landscape ecological risk into adaptive management: Insights from a western mountain-basin area, China. *Journal of Environmental Management*, 281, 111817.
  23. Gunarathne, AD Nuwan, Ki. Hoon Lee, and Pubudu K. Hitigala Kaluarachchilage. "Institutional pressures, environmental management strategy, and organizational performance: The role of environmental management accounting." *Business Strategy and the Environment* (2023).
  24. Kobarg, Sebastian, et al. "Green together? The effects of companies' innovation collaboration with different partner types on ecological process and product innovation." *Industry and Innovation* (2020): 1-38.
  25. Li, Zhenghui, Gaoke Liao, and Khaldoun Albitar. "Does corporate environmental responsibility engagement affect firm value? The mediating role of corporate innovation." *Business Strategy and the Environment* 29.3 (2023): 1045-1055.
  26. Magness, D. R., Hoang, L., Belote, R. T., Brennan, J., Carr, W., Stuart Chapin III, F., ... & Sofaer, H. R. (2022). Management foundations for navigating ecological transformation by resisting, accepting, or directing social–ecological change. *BioScience*, 72(1), 30-44.
  27. Savina, N., Sribna, Y., Pitel, N., Parkhomenko L, Osipova, A., Koval, V. (2021) Energy management decarbonization policy and its implications for national economies. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science this link is disabled, 2021, 915(1), 012007. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/915/1/012007>
  28. Sulich, A., Sołoducho-Pelc, L., & Ferasso, M. (2021). Management styles and decision-making: Pro-ecological strategy approach. *Sustainability*, 13(4), 1604.

14. Інформаційні ресурси

1. Актуальні проблеми економіки [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://eco-science.net>
2. Всеукраїнська екологічна ліга [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ecoleague.net>.
3. Екоклуб «Зелена хвиля» [Електронний ресурс.]. Режим доступу : <http://ecoclub.kiev.ua>.
4. Екологічні новини [Електронний ресурс.]. Режим доступу : <http://greenhome.com.ua>.
5. Еколого-гуманітарне об'єднання «Зелений світ» [Електронний ресурс.]. Режим доступу : <http://www.greenworld.org.ua>.
6. Економіка АПК [Електронний ресурс]. Режим доступу : eaprk.org.ua/.
7. Економіка України [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekuk/index.html
8. Економіка розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.ed.ksue.edu.ua/.
9. Міжнародний, суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня» [Електронний ресурс.]. – Режим доступу : <http://dt.ua>.
10. Регіональна економіка та управління [Електронний ресурс]. Режим доступу : nauka.lp.edu.ua/.../inform_list_ukr_01.pdf
11. Український екологічний портал [Електронний ресурс.]. – <http://www.ecoport.org.ua>.
12. <http://www.menr.gov.ua> – Екологічний аудит
13. <http://www.eco.com.ua> – Інтер-Еко

15. Зміни у робочій програмі в 2023 р.

1. Відповідно до змін навчального плану відкориговано структуру навантаження.
2. Оновлено й доповнено список рекомендованої літератури, зокрема власними та іноземними публікаціями.